

АНГЛИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛДЕРИНИН ГРАММАТИКАЛЫК КАТЕГОРИЯЛАРЫН САЛЫШТЫРУУ

Дүйнө тилдериндеги мейли кыргыз, англис тилдери болобу сөз түркүмдөрүн ажыратуудагы айырмачылык маани берүүчү жана кызматчы сөздөрдүн ар түрдүүлүгү болуп эсептелет. Маани берүүчү сөздөргө зат атооч, сын атооч, этиш предлог менен байламталардын, жандооч, бөлүкчөлөрдүн башка функ-цияларга ээ ат атооч, сан атооч, тактооч кирерлиги белгилүү. Кызматчы сөздөр толук маани берүүчү сөздөр сыяктуу өз алдынча маани бере албагандыктан, сөздөрдү түркүмдөргө бөлүштүрүүдө аларды өз ара маани берүүчү жана кызматчы сөз түркүмдөрүнө бөлүштү-рүүнүн өзү эң эле туура (Аракин, 1980; Яхонтов (1968: 74-75).

Типологиялык жактан агглютинация тобуна кирген түрк тилдериндеги сөз түркүмдөрү англис тили сыяктуу флективдүү тилдердеги сөз түркүм-

дөрүнө караганда бир топ өзгөчөлүктөргө ээ экендигин жана ошол эле учурда, алардын англис тилиндеги сөз түркүмдөрүнө "жакындашты-рылганын" көптөгөн түркологдор белгилешкен.

Сөз түркүмдөрүнө ажыратуунун негизги жана кеңири жайылган критерийи түркологиялык изилдөө-лөрдүн практикасында, семасиоло-гиялык критерий болуп эсептелинет. Сөз түркүмдөрүнүн семасиологиялык аспектисин, негизинен аларды үч аспектиде кароо жөнүндөгү А.К.Боровкованын, А.Н.Кононовдун К.Г.Харитоновдун. К.Сартбаевдин ж.б. үч аспектиде семасиологиялык, морфологиялык жана синтаксистик аспектиде сыпатталат дегендерин эске алууга болот. Ал эми морфологиялык мүнөздөөдө, бардык авторлор сөз өзгөртүүчү форманын маанилүүлүгүн айтышат, биз дагы ушул пикирлерге кошулабыз.

Биз эки тилдеги морфологиялык системаны салыштырып талдоо үчүн барысын эмес, негизги гана объектилерин тандап алууну максаттуу деп эсептедик. Тандалган тилдик каражаттардын же категориялардын же тилге тең тийиштүү жалпы белгилеринин же функцияларынын шайкештиги (тождество) болуусу зарыл.

Алар негизги морфологиялык катего-риялардын басымдуу көпчүлүгүн камтышы керек. Мисалы, англис тилинин сөздөрүндөгү морфемаларды оңой эле ажыратууга болот. Бул көрүнүш кыргыз тилине да тиешелүү.

Мисалы, week-s-жума-лар, letter-s-кат-тар, student-s-студент-тер, general-iz-ation- жалпы-лоо, live-li-nees - жашоо-лук, change-able-ness-өз-гөр-үл-мөлүк, people-s - улут-тар, country-s-өлкө-лөр ж.б.

Жалпысынан алганда, англис жана кыргыз тилдериндеги сөздөрдүн морфо-логиялык составына аныктоо көп кыйынчылыктарды деле жаратпайт. Ушул белгилерди эсепке алганда салыштырылып жаткан эки тилдеги морфологиялык система абдан жакын.

Англис тилиндеги этиштин жактык, чактык аффикстер флексиялык өзгөрүү-лөргө дуушар. Алар фонетикалык трансформацияга ээ. Мисалы,

book-s, page-s, box- es [si] / [iz] - китептер, беттер, кутучалар.

take-s, tell-s [s] [z] – алар, айтат.

crack-ed, lov-ed, lift-ed [t]¹ [d] '[id]- сынды, сүйдү, көтөрдү.

Бул кыргыз тилин да мүнөздүү. Мисалы, зат атоочтун көптүк мүчөлөрүнүн (-лар) этиштин жак, чак, ыңгай, мамиле категорияларынын фонетикалык өзгөрүштөрү ж.б.

Бирок башка морфологиялык кубулуштар боюнча бир топ айырмачылыктар бар.

Англис. ошондой эле кыргыз тилине деле сөз жасоочу (куранды) мүчөлөрдүн - ier. ness, ry, туу, кер ж.б.) жалгашуусу мүнөздүү, мисалы, farm-er (фермер. dull-ness (эригүү), taste-ful (даамдуу), уй-чу, кой-чу, окумуш-туу. илим-поз. кызык-туу, иш-кер ж.б.

Аглютинативдик тенденция эки тилде тең эң маанилүү болгону менен фузиялык кубулуш англис тилине гана мүнөздүү.

Мисалы, deer-depth (терең-терендик), long-length (узун-узундук), strong-strength (күчтүү-күч), young-youth (жаш-жаштык).

Кыргыз тилине флективдик тилдерге мисалы, орус тилине мүнөздүү фузиялык кубулуш мүнөздүү эмес.

Мисалы, төмөнкү фонетикалык айкалыштарды караңыз, билет-билетик, аптекарь-аптекарьша; бегу-бежит, снег-снежный; день-дня, кусочек-кусочка: чили-чилийский, разбить-расплавить, решайте, пишите, возьмите.

Англис тилиндеги сөз формаларын-унгуларды, негиздерди оңой эле морфемаларга ажыратууга болот. Мисалы, төмөнкү сүйлөмдөгү "The sitting-room of our client opened by a long, low window on to the old court of the college", кызматчы морфемалардын жөнөкөй эле негиздер менен дал келишин байкоо оор деле эмес. Бирок сөз менен морфемалардын айырмасы болорлугу (Унгулук морфема болсо деле) шексиз.

Мындай кубулушту А.И.Смирницкий fox деген сөздү талдоо менен анын сөздүн маанисин гана эмес, анын грамматикалык маанисин (санын, ойдун бүтүндүүлүгүн) да билдирерин белгилеген. Мисалы, fox, fox's, foxes, foxes" жана fox-earth, fox-tail, fox-trap сөздөрдөгү жаңы маанилери.

Кыргыз тилиндеги сөздөр, аглютина-тивдүү тилдерге мүнөздүү уңгу, мүчөлөргө даана ажыроо менен фузиялык флективдүү, синтетикалык тилдерден өзгөчө айырмаланып турат (мисалы, орус тилинен). Бирок жогоруда белгиленгендей, англис тилиндеги сөздөрдөгү флективдүү парадигмага байланыштуу аз болсо да сөз айкашын же кошмо сөздөрдү ажыратууда кыйынчылыктар бар. Ал эми кыргыз тилинде мындай проблема жокко эсе.

Англис сөздөрүнүн бүтүндүүлүгү алардын фонетикалык, грамматикалык жана семантикалык жактан биримдиги менен аныкталат.

Ал биримдикке басым (фонетикалык), белгилүү түшүнүктү (семантикалык) билдирүүчүлүк жана морфемалардын өзгөчөлүктөрү (грамматикалык), алар-дын өз алдынча сүйлөм мүчөлөрү боло албастыгы негиз болот.

Англис тилиндеги сөздөрдө бирден тартып алты морфемага чейин ажыратуу кездешет. Мисалы, бир морфтуулар: day, nice, do, late, each and, the; эки морфтуулар: daytime, nicer, overdo, lately, everyone, therefore, үч морфтуулар: daydreamer, (мечтатель), (пренебрежительный), enlighten (просвещение), comfortably (ыңгайлуу морфтуулар: enlightenment (просвещенение), represent-tational (типичный enragedly (яростно); беш морфтуулар; (представительность); алты морфтуулар: nonrepresentationalist (абстракционист).

Мындан көбүрөөк морфтуу сөздөр англис кебинде өтө сейрек кездешет. Ал эми кыргыз тилинде 8-9 морфтуу сөздөрдүн учурашы демейдеги көрүнүш. Мисалы ата-лар-ы-быз-дагы-лар-дан, кез-деш-пе-ген-дик-тер-и-ңиз-ден ж.б.

ТИЛИМИНИН МАСЕЛЕРИ

Англис тилинин сөздөрүнө аффикс-тердин төрт тиби - флексиялар и приставка (префикстер), суффикстер жана интерфикстер жалганат.

Кыргыз тилинде, негизинен суффикс-тер, ал эми приставкалар префикстер же интерфикстер өздөштүрүлгөн сөздөрдө гана кездешет. Эки тилдеги сөздөрдүн негизги структурасын төмөнкү мисалдар менен көрсөтүүгө болот.

Уңгу		Негиз		Сөз
friend	дос	friend	дос	friend
free	эркин	free	Эркин	free
speak-son	сүйлөө-бала	speak-son	сүйлөө-бала	speak-son

Таблицадагы мисалдар эки тилдеги уңгу сөздөрдүн туруктуулугуна күбө (уңгу-негиз-сөз).

Бирок англис тилиндеги сөздөрдүн негиздеринин фузиялык өзгөрүүлөргө дуушар болору төмөнкү мисалдардан даана көрүнөт. Мисалы, friendship-достук, freedom-эркиндик, speech-кең (тик) ж б.

Англис сөздөрүнүн парадигмати-касында зат атоочко гана тийиштүү бир нече флективдик жана синтетикалык формалар (суффикстик, суплетивдик) бар.

Мисалы, "to be" этишинин төмөн-күдөй парадигматикалык формалары: am, is, are, was, were, been, be, being бар. Кыргыз тилине болсо аналитикалык гана формалардын өзгөрүүсүз уланышы мүнөздүү.

Англис тилинин сөздөрүнүн синтак-систтик айкалышы сүйлөмдөгү сөздөрдүн ирети жана предлогдордун жардамы менен ишке ашат. Сүйлөм мүчөлөрү байланыш сөздөрү же байламталар аркылуу тизмектелишет атоочтук сандык флексиясы баяндооч менен синтетикалык, түрдө жалгашат жана жардамчы этиштер же байланыш каражаттары аркылуу алардын байланышы ишке ашат.

Кыргыз тилинде зат атоочтун сандык мүчөлөрүлөрү мүчөсүнүн фонетикалык варианттары аркылуу аналитикалык гана ыкмада уңгуга же сөз негиздерине жалганат.

Англис тилиндеги этиштердин этиш, чак, мамиле, ыңгай, жак жана сан категориялары бар. Чак категориясы натыйжалуулук жана убакыттын өткөндүгүнүн же өтүп жаткандыгын билдирүүчү перфектик жагы перфектик эмес формалар жана Continuous формалар аркылуу билдирилет. Мисалы, "to explain" түшүндүрүү этиштик жеке жана жекелик эмес формаларын карап көрөлү

	Present	Past	Future	Future-in-the-Past
Simple	I explain	I explained	I, we shall explain	I, we should explain
	he explain		You, he, they will explain	You, he, they would explaining
	I am		I, we shall be	I, we, should be

ТИЛИМИНИН МАСЕЛЕРИ

Progressive	Explaining You, we, they are explaining	I, he was explaining	explaining	explaining
	He is explaining	We, you, they were explaining	You, he, they will be explaining	You, he, they would be explaining
Perfect	I have explained	I had explained	I, we, shall have explained	I, we, should have explained
	he has explained		You he, they will have explained	You, he, they would have explained
Perfect Progressive!	I have been explaining	I had been explaining	I, we, shall have been explaining	I, we should have been explaining
	He has been explained		You, he, they will have been explaining	You, he, they would have been explaining

Ыңгай

Explain (should explain)

Каалоо ыңгай

explain

Пассивдүү мамиле

	Present	Past	Future
Simple	is explained	was explained	will
	are explained	were explained	In explained
Perfect	has explained been	had explained been	will have been explained
	have explained been		
Progressive	is explained being	was explained being	не существует
	are explained being	were explained being	

Этиштин жекелик эмес формалары

Жөнөкөй	to explain
Прогрессивдүү	to be explaining
Перфектик	to have explained
Перфектик-прогрессивтик	to have been explained
Пассивдүү	to be explained
Пассивдүү жана перфектүү	to have been explained

Атоочтук (2)

--

	Негизги форма	Перфектик форма
Активдүү мамиле	Explaining	having explained
Пассивдүү мамиле	being explained	having been explained

Ошентип, англис тилиндеги этиштердин 56 формасы алардын ичинде жеке 45 жана жекелик эмес 11 формалары бар. Алардын 32 активдүү мамилеге, 13 пассивдүүгө тийиштүү.

Жекелик эмес этиштин формала-рынын арасында финитивдин 6, атоочтун 4, герундиянын бир жана атоочтуктун (2) бир формасы бар. Англис тилинин этиштеринин 49 аналитикалык жана 7 гана синтетикалык формалары бар. Алардын 4 формасы флексиялуу, үчөө гана таза негиздерден. Этиштердин сөз өзгөртүүчү парадиг-маларынын негизги бөлүгү чак, натыйжалуулук жана аспектүүлүк категориялар менен аныкталуучу убакыттык система менен айгинеленет. Алар 16 формадан турган төрт чактын: учур чак, өткөн чак, келер чак жана өткөн келер чак сыяктуу төрт чактын: Simple (же Indefinite), Perfect, Progressive Continuous) жана Perfect. Progressive менен уюштурулат. Бул система кыймылдын убактысын гана эмес анын созулмалуулугун жана белгилүү бир убакыт ичиндеги гана эмес анын натыйжалуулугун да айкындайт. Ал эми жак жана сан категориялары ар түрдүү чактык маанилерге ээ болот.

Мисалы. Present Simple дин эки формасы бар

Explain	Explains	Explains
Explains	Explains	Explains

Алар жардамчы этиштер менен Perfect жана Perfect Progressiveде

Have	Has	Has
Has	Has	Has

маанилүү мааниге ээ. Мисалы

Am	Are	Is
Are	Are	Are

Future

Shall	Will	Will
Will	Will	Will

Future – in – the – Past

ТИЛИМИНИН МАСЕЛЕРИ

Should	Would	Would
Should	Would	Would

Ал эми Past Simple, Perfect Past, Past Perfect Progressive де этиштер жак жана сан боюнча айырмаланышат,

Англис тилиндеги зат атоочтун сан, таандык (посессивдик) жана белги-лүүлүк (definite) категориялары бар. Бардык категория аглютинативдик суффикс менен, а сандык болсо ички жана тышкы флексия, ал эми белгилүүлүк категория кызматчы сөздөр (артиклдер) менен билдирилет. Ар бир категориянын экиден граммагикалык формалары бар. Алардын нейтралыза-цияланышы да толук мүмкүн атоочтун ошол парадигмаларын төмөнкүдөй көрсөтүүгө болот.

Сан	Белгисиз	Белгилүү	Посессивдик форма
жек.	a girl	the girl	girl's story
көпт.	girl	the girls	girl's (school)

Ички флексия:			
Сан	Белгисиз	Белгилүү	Посессивдик форма
жек.	a mouse	the mouse	Mouse
көпт.	mice	the mice	mice's

Сандык флексия фонетикалык эрежеге байланыштуу өзгөрөт [z], sons [z]-cats [s]-foxes [iz].

- Стандарттык эмес сандык формалар төмөнкүдөй ыкмаларда жаралат:
- Ички флексия менен: man-men, woman-women, tooth-teeth, m mice, goose-geese (человек-адам, аял-аялдар, тиш-тиштер, чычкандар, кыз-кыздар);
- Аффикс менен: ox-oxen (өгүз-өгүздөр);
- Ички флексия жана пассивдүү аффикстер менен: child-cl (бала-балдар);
- Негиздердеги айырмачылыктар аркылуу (гректик тилдериндеги): analysis- analyses, basis-bases, crisis-srises, sriii criteria, datum-data, phenomenon- pheno-mena, medium-media;

• Туруктуу уңгулар аркылуу: sheep-sheep, swine- swine, deer fish-fish, craft-craft.

• Суффикстер аркылуу -s: means- means, works- works, headqua headquarters.

Англис тилинин зат атоочторунун жекелик же көптүк түрдү көрсөтө алгандар бар.

Мисалы, Her hair is blonde, (чачтары)

The money was on the table, (акча)

His knowledge is great, (билим)

ТИЛИМИНИН МАСЕЛЕРИ

Андайлар кыргыз тилинде деле бар. Мисалы, байлык, суу, ај тынчтык, сүйүү, достук ж.б.

The information was interesting (маалымат).

Their progress is great (ийгиликтер).

Бирок көптүк жана жекелик түрлөрдү билдирүүчү сөздөр деле аз мисалы,

Tongs	Тил
Scales	Тараза

Myself	Ourselves
Yourself	Yourselves
himself herself Itself	Themselves

Fetters	Шапалак
glasses, spectacles	көз айнек
Rake	Тырмоо
Scabbard	Бычак
Sledge	Чана
Box	Куту
Clock	Салат
Election	Шайлоо
Funeral	Көмүү
Swing	Селкинчек

Казарма	Barracks
Жаңылык	News
Завод	Works

Wood	Отун
Ink	Сыя
Yeast	Ачыткыч
Scent	Атыр

Англис тилиндеги сын салыштырма даражалары бар. атоочтордун, кыргыз тилиндегилерде						
Аффиксациялоо						Супплетивдер
Quick	heavy	g ^a y	fat	Fine	good	Bad
quicker	heavier	gay ^{er}	fatter	Finer	better	worse
quickest	heaviest	gay ^{est}	fattest	finest	best	worst

Аналитикалык ыкма менен

Кыргыз тилиндеги сын атоочтун даражалары улангыч мүчөлөр (жак-шыраак, кызылыраак), жана күчөтмө сөздөр же бөлүкчөлөр аркылуу (М.: эң, абдан; эң мыкты, абдан жакшы, укмуш сонун) жаралат.

Англис тилиндеги ат атоочтордун эки жөндөмөсү (илик жана объектилик) бар.

Таандык ат атоочтордун эки жөнөкөй жана абсолюттук формалары бар. Алар зат атоочсуз эле колдонулат. Мисалы,

Көрсөткүч ат атоочтордун сандык формалары да бар. Мисалы,

Тактооч.

Англис тилиндеги тактоочтордун төмөнкүдөй формалары бар,

- жөнөкөй: here, very
- туунду: quickly, happily.
- татаал: nowhere, downstairs.
- сөз айкаштарынан турган: at first, at last. Кээ бир тактоочтордун салыштырма даражалары бар. Мисалы,

well	badly	Far
better	worse	Further
best	worst	furthest

Белгиленгендей, коомдук жана спорттук саясий терминдер лексикалык бирдик катары түзүлүшү боюнча тилдин морфологиялык мыйзамдарына баш ийет. Алар өздөрүнүн ички табиятына байланыштуу белгилүү бир сөз түркүмдөрүнө кирет.

Салыштырып жаткан тилдердеги терминдердин морфологиялык составын талдаганда айрым окшоштуктар менен бирге кескин айырмачылыктар да кездешет. Мисалы, англис тилиндеги терминдер белгилүү бир сөз түркүм-дөрүнө кирип, негизинен бир морфемалуу жагынан өзгөчөлөнөт. Мисалы, brave (баатыр), brave-ness баатырдын (чектелбегендик). Мындай морфологиялык кубулуш кыргыз тилинде кездешет, мисалы, "-лык" морфемасы менен шаар-шаардык, тынч-тынчтык, тууган-тууганчылык ж.б. Бирок кыргыз тилинин терминдерине көп морфемалуулук мүнөздүү, аларга сөз форма, жасоочу жана сөз өзгөртүүчү мүчөлөр да кирет. Мисалы, англис тилинде зат атооч терминдер төмөнкү мүчөлөр аркылуу жасалат: er, or, ion, ure, age, ense, anse, ment, doom, lwoil, ness, ist, ship;

Этиштен пайда болгон зат атоочко -ing- мүчөсү уланат; readim-meeting ж.б.

Сын атоочтон турган терминдерге: al. bul, less. ous. y, able, ant, ive сыяктуу мүчөлөр уланат.

Кыргыз тилинде саясий, коомдук терминдердин көпчүлүгү (уңгу түрүндөгү терминдер кездешсе да) сөз жасоочу жана форма жасоочу мүчөлөрдүн жардамы менен жасалат, башкача айтканда, морфологиялык жол активдүү роль ойнойт.

Жогоруда белгиленгендей, англис тилинде, ошондой эле кыргыз тилинде да коомдук жана спорттук саясий терминдер атооч тибиндеги сөз түркүмдөргө кирет (көпчүлүк терминдер зат атоочко, сын атоочко, этиш ж.б.). Ошондуктан бул тилдердеги грамматикалык категорияларды (сан жөндөмө, таандык, жак, чак, даража, мамиле ж.б.) салыштырып талдоо терминдердин окшоштуктары менен айырмачылыктарын аныктоодо негизги мааниге ээ. Мисалы, англис жана кыргыз тилдеринде род категориясынын таандык мүчөлөрү болбогондуктан, эркек менен аялды ажыратуу лексика-семантикалык маанилер жана маданий тарыхый принциптер аркылуу гана билдирилет. Мисалы, toon (ай), ship (кеме), love (сүйүү), actor (актер), actress (актриса), father (ата), mother (эне), he, she (эркек, аял) man (эркек), woman (аял), son (уул), daughter (кыз) ж.б. Сан категориясы зат атоочко таандык. Анткени сан категориясы аркылуу заттын же нерсенин өлчөмү, көп же аз экендиги туюндурулат. Ошондуктан эки тилде тең зат атооч жекелик жана көптүк формага ээ. Жекелик түрдөгү терминдер эч кандай мүчөгө ээ эмес, б.а., уңгу түрүндөгү лексикалык бирдиктен гана турат. Мисалы, көптүк сандагы терминдердин уюштурулушу эки тилде эки башка формага ээ. Маселен, англис тилинде көптүк сан -s жана -es мүчөлөрү менен берилет:

Ал эми кыргыз тилинде көптүк сан -лар (-лер, -лор; -дар; -дер; -дор; -тар; -тер; -тор;) мүчөсүнүн түрдүү фонетикалык варианттары менен бирге уюштурулат. Сан категориясы англис жана кыргыз тилдеринде башка сөз түркүмдөрдө да кездешет. Англис тилинде этиш сөз түркүмүнө кирген коомдук саясий жана спорттук терминдерде сан категориясы кездешпейт. Сан категориясы эки тилде тең аталган терминдерде зат атооч сөз түркүмүндөгүлөргө мүнөздүү болуп эсептелет. Сан категориясы эки тилде тең башка атооч тибиндеги сөз түркүмдөрүнө кирген терминдерге заттык маани колдонулганда гана кездешет. Ал эми кыргыз тилинде этиш сөз түркүмүнө кирген терминдер сүйлөм ичинде колдонулганда мүчөлөр аркылуу өзгөрүшөт.

Коомдук жана спорттук термин-дердин көпчүлүгү зат атооч сөз түркүмүнө киргендиктен, алар

да башка зат атооч сөздөрдөй жалпы жөндөмө боюнча өзгөрөт; Мисалы, кыргыз тилинде, алты жөндөмө (атооч, илик, барыш, табыш, жатыш, чыгыш) бар экендиги белгилүү. Англис тилиндеги жалпы жөндөмөнүн мааниси, аткарган кызматы кыргыз тилиндеги атооч жөндөмөгө жакын. Ошондой эле англис тилиндеги илик жөндөмө аткарган кызматы боюнча кандайдыр бир деңгээлде кыргыз тилиндеги илик жөндөмөгө окшойт. Бирок англис тилинде заттын жандуу же жансыз экендигин ж.б. айрым маанилер багыттар, боюнча колдонууда илик жөндөмөнүн чектелгендиги байкалат. Кыргыз тилиндеги калган жөндөмөлөрдүн маанисин берүү үчүн англис тилинде болгон коштоосундагы сөздөр же терминдер аткарат: Мисалы, do; at; from ж.б. -барыш, жатыш, чыгыш жөндө-мөлөрүнө шайкеш келген бөлчөктөр дор болуп саналат.

Зат атоочко кирген коомдук жана спорттук терминдер башка зат атооч сөздөрдөй эле кимдир бирөөгө тиешелүү же бир нече адамга тийиштүү (орток) болушу мүмкүн. Ошондуктан ал терминдер да зат атоочтун таандык категориясы менен байланышы бар экендиги анык. Таандык категориясы англис тилинде өзүнчө категория катары кездешпейт, б.а., таандык категориясы кыргыз тилине гана мүнөздүү. Кыргыз тилинде таандык категориясына баш ийген терминдерди аларга уланган мүчөлөр өзгөртөт же тактап айтканда, терминдерге таандык мүчөлөрдүн уланышы анын кайсы жакка таандык экендигин аныктап көрсөтөт.

Белгилүү болгондой, тилдердеги бардык терминдер бир эле сөздөн жаралбастыгы анык. Ал эми эки же андан ашык сөздөн куралган терминдер сөзсүз түрдө синтаксиске - сөз айкашына кирери шексиз. Кыргыз тил илиминде синтаксисти изилдеген окумуштуу-лардын сөз айкашына берген аныктамалары жалпысынан окшош. Маселен, профессорлор Ы. Жакишов, А.Турсунов, А.Жапаровдор эки же андан көп толук маанилүү сөздөр мааниси жана грамматикалык жактан өз ара байланышып келүүсү аркылуу сөз айкашы түзүлөт деп белгилейт. Мындай көз караш кыргыз тилине гана мүнөздүү болбостон, эл аралык мүнөзгө ээ. Англис тили менен орус тилин салыштырып изилдеген В.Д.Аракин сөз айкашын "соединение двух или более знаменательных слов, объединенных на основе определенной синтаксической связи и выполняющих номинативную функцию" дейт (Аракин, 1969, 46).

Сөз айкашынын төмөнкүдөй түрлөрүн көрсөтөт: 1) зат атоочтук; 2) этиштик; 3) сын атоочтук (адвербиальных); 4) тактоочтук (адъективное). Профессор А.Жапаров жогоруда аталган сөз айкаштарына кошумча катары сан атоочтук сөз айкашын кошот (Жапаров, 132-133).

Англис тилинде, ошондой эле кыргыз тилинде зат атоочтук сөз айкашта турган терминдер өтө арбын. Аларды башкаруучу сөз зат атооч сөз түркүмүнөн тургандыгы негиз болот. Багыныңкы сөз зат атоочтон, сын атоочтон, ат атоочтон, сан атоочтон жана этиштик формадан болушу мүмкүн. Эгерде мындай формаларды символдоштуруп берсек, A^n+K^n , $A^{adj}+K^n$, A^p+K^n , $A^{num}+K^n$, $A^{vpt} K^n$. Мында А-атрибут, К-багындыруучу сөз, n-зат атооч adj-сын атооч p-ат атооч nu-сан атооч, vpt-этиштин жаксыз формасы.

Жалпысынан синтаксистик сөз айкаштары (атоочтук, этиштик), сүйлөм мүчөлөрүнүн тартиби, синтаксистик айкалыштар, башкаруу, ыкташуу, ээрчи-шүү ж.б.) эки тилде окшош мүнөзгө ээ.

Коомдук жана спорттук терминдердин синтаксистик жол менен жасалышы үч түргө бөлүнөт:

1) лексика-синтаксистик жол,

2) морфологиялык синтаксистик ыкма, мында сөзгө сөз жасоочу мүчөлөр жалгануу менен сөздүн мааниси өзгөрүп, ага кошумча маанисин тереңдетүүчү сөздөр же сөздөрдүн айкашуусу менен жасалган терминдерди кошууга болот.

3) синтаксистик жол менен жасалган терминдер сөз өзгөртүүчү мүчөлөрдүн жардамы менен кандайдыр бир түшүнүктүн маанисин тереңдетет. Ошентип синтаксистик жол менен түзүлгөн терминдер сөз айкашынын бардык байланыштарын камтыйт.

Адабияттар

1. Аракин В.Э. Сравнительная типология английского и русского языков -М, 1980.
2. Какаева М.Т. Англис, кыргыз тилдериндеги философиялык жана психологиялык терминдердин салыш-тырма типологиясы. Автореферат. - Б., 2002.
3. Реформатский А.А. Лингвисти-ческая терминология и прикладная топонимика.- М.: Наука, 1964.
4. Севортян Э. ВЛ. Этимология слов тюркских языков.- М.: Наука, 1974.
5. Орузбаева Б.О. Кыргызское языкознание (сборник статей). Том II. - Бишкек: Илим, 2004.
6. Тихонова А.Н. Словообразователь-ный словарь русского языка.-М., 1990.
7. Толубаев М. Кыргыз тилинин тарыхый лексикологиясынын айрым маселелери. -Бишкек, 2002.
8. Орузбаева Б.О. Вопросы киргиз-ской терминологии.- Ф.: Илим, 1975.
9. Юнусалиев Б.М. Киргизская лексикология. – Ч.1. – Ф., 1959.